

Ἄγαθὴ ἢ ἐλπίς· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο μόνῃ ἢ παιδείᾳ νὰ καταπράξῃ τὸν μέγαν θρίαμβον. Σήμερον, λόγου χάριν, οἱ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λογῷ πολυαριθμότεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κοραῆ, μόνοι δὲ οἱ ἑταῖροι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἀριθμοῦνται κατὰ χιλιάδας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι οἱ λόγιοι καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἐν ταῖς φιλολογικαῖς λέσχαις τραπεζορήτορες, οἵτινες θὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐφόδους πρὸς τὰς ἀκροπόλεις καὶ τοὺς στρατῶνας τῶν Τούρκων, οὐδ' αὐτοὶ θὰ ὀδηγήσωσι τὰ πλήθη εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων· κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, θὰ μείνωσιν ἀργοὶ ὡς οἱ ἄετοὶ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, οἵτινες, συγκλεισάντες τὰς λευκὰς αὐτῶν πτέρυγας, περιεσκόπουν ἀπὸ τῶν κέδρων τῶν Λιβάνου τὴν ἐρημίαν τῆς Τύρου. Ἄν ὑπῆρχον σήμερον παρὰ τοῖς ἑλληνικοῖς πληθυσμοῖς ὀλιγώτεροι μὲν πεπαιδευμένοι, πλείονες δὲ οἱ ἔχοντες ἔστω καὶ τὸ ἥμισυ τῆς τόλμης καὶ τῆς εὐψυχίας τῶν ἐν Κρήτῃ ἀπαιδευτῶν ἔρεσιβίων ἀγροτῶν, δὲν θὰ ὑπῆρχε νῦν σποραδικὴ καὶ λιπόθυμος, ἀλλὰ μεγάλη καὶ τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης ἡγεμονεύουσα Ἑλλάς. Τὸ τοῦ Δημοσθένους πολυθρύλητον παράγγελμα «τὸ φυλάξαι τὰγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον» εἶναι ὀρθότατον ἐπὶ τινῶν περιστάσεων· ὅτι ὁμῶς δὲν ἰσχύει πάντοτε, μάρτυς αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὀλυμπιακῶν ὄλως ἀντιστρόφως γνωματεύσας ὅτι «πολὺ γὰρ ῥᾶον ἔχοντας φυλάττειν ἢ κτήσασθαι πάντα πεφυκεν». Ἐπὶ τέλους ἂν ἔζη ὁ Κοραῆς ἐν οἷς χρόνοις ἡ Εὐρώπη ἀφειδῶς καὶ γενναίως ἐπεδαψιλεύετο εἰς τοὺς Τούρκους χρήματα, ὅπλα καὶ πάσας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ τὰς μεθόδους, καὶ πάντα ἐκίνει καὶ νῦν ἔτι κινεῖ λίθον πρὸς στήριξιν καὶ στερέωσιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, βεβαίως πᾶν ἄλλο θὰ διετείνετο ἢ ὅτι ἡ ἐπανάστασις ὑπῆρξε πρόωρος καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ περιμείνωσιν αἰσιωτέρους καιροὺς· Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνοντες τὰ γεγονότα, δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὴν προνοητικὴν τοῦ συνετοῦ Κοραῆ φιλοπατρίαν, ἣτις διαλάμπει ἐν πάσῃ αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων σκέψει. Ἐν πρώτοις οἱ φόβοι αὐτοῦ δὲν ἦσαν κενοί. «Φοβοῦμαι (ἔγραφε τῇ 21 μαΐου 1821 πρὸς τὸν Παντ. Βλαστὸν) μὴ οἱ τελευταῖοι τῆς τυραννίας σπαραγμοὶ μᾶς βλάβωσιν ἀκόμη. Νὰ κρημνίσῃ τις οἰκοδομὴν μεγάλη σοφία δὲν χρειάζεται, ὅταν μάλιστα ἡ οἰκοδομὴ κλονῆται ἀπὸ πολλῶν χρόνων ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ μεγάλη καὶ τρομερὰ δυσκολία εἶναι εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν, ἣτις χρειάζεται ἀρχιτέκτονας Ἀριστείδας καὶ τοιοῦτους ἄλλους ὅποιος ἦτον ὁ Ἀριστείδης, καὶ ὅποιον

δὲν βλέπω ἀκόμη κἀνένα εἰς τὸ γένος. Ἄντι τοιούτων ἔχομεν πολλοὺς ἡμισόφρους, πολλοὺς σχολαστικοὺς, οἱ ὅποιοι ἂν ἐπιθυμήσωσι νὰ γενῶσι δημοκῶγοι καὶ δημοκόποι εἰς λαὸν ἀκόμη ἀπαίδευτον, φοβοῦμαι μὴ μᾶς κάμωσιν οἱ ἀλιτῆριοι νὰ ἐπιθυμήσωμεν τὰ ὕεια κρέα τῆς Αἰγύπτου. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ ἔξωθεν δὲν θέλουν μᾶς συγχωρήσειν νὰ τεκτονήσωμεν μόνοι ἡμεῖς τὴν οἰκοδομήν· καὶ ἄλλο δὲν ἔμεινεν εἰς ἡμᾶς πλὴν νὰ εὐχόμεθα νὰ εὑρεθῶσι μεταξὺ μας ἄνδρες μὲ τὴν μόνην γνῶσιν καὶ ἀρετὴν, ὅση χρειάζεται νὰ ζητήσωσι καὶ εὐλόγους τιμὰς καὶ δικαίας συνθήκας ἀπὸ τούσδε ξένους τέκτονας, πρὶν ἐπιχειρήσωσι τὴν οἰκοδομήν. Οἱ ἀδελφοί σου ἔκαμαν κἀλλιστὰ νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς προσκλούσης πατρίδος. Εἴκοσιν ἔτη ἡλικίας ὀλιγώτερα ἂν εἶχα, οὔτε Θεὸς οὔτε δαίμονες ἤθελαν μὲ ἐμποδίσειν». Καὶ τῆ 16 ἰουλίου. «Τῆς ψυχῆς μου τὴν ἡσυχίαν ἐτάραξαν καὶ ἐκαταζάλισαν τῆς Ἑλλάδος αἱ συμφοραὶ, ὅχι τόσον ὅσαι συνέβησαν, ὅσον ὅσαι ἀκόμη μᾶς φοβερῶς τὸ ψυχομάχημα τοῦ τυράννου. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ θηρίον πνέει τὰ λοιπὰ· οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλάς μέλλει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτό· ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ ἀγοράσωμεν τὴν ἐλευθερίαν ὑπερβολικά. Μὲ θλίβει ἀκόμη καὶ ὁ λογισμὸς, μὴ οἱ καλοὶ σου Ρ. πραγματεύονται ὡς ἐπραγματεύοντο ἕως τῶρα οἱ Εὐρωπαῖοι τοὺς μαύρους τῆς Ἀφρικῆς· μὴ μᾶς ἔβαλαν ἔμπρὸς νὰ δαμάσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς τὸ θηρίον, διὰ νὰ δώσωσιν ἔπειτα εἰς αὐτὸ τὴν τελευταίαν πληγὴν». Εἰς τὸν λογισμὸν τοῦ Κοραῆ ἐπῆλθεν ἡ ὑπόνοια μὴ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἐγένετο καθ' ὑποκίνησιν καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ῥωσσίας. «Ἡ ἀπολύτρωσίς μας ἔγινε πλέον ἀναμφίβολος· τὸ κακὸν εἶναι ὅτι τὴν πληρόνομεν ἀκριβὰ, διὰ τὴν πολιτικὴν τῶν Εὐρωπαίων. Ἀπορῶ, ἂν ἐπιστεύσατε ποτὲ ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἐκινήθη ἀφ' ἑαυτοῦ. Μᾶς ἔβαλαν ἔμπρὸς τοὺς ταλαιπώρους, διὰ νὰ προοδοποιήσωμεν τὴν πτώσιν ἐνὸς θηρίου μὲ τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς τόσων χιλιάδων ἀθῶων καὶ ἀνόπλων». Ἄλλ' ἂν τε προῶρως κατερράγη ἡ ἐπανάστασις ἂν τε μὴ, ἱερὸν καθῆκόν ἀπόκειται εἰς πάντα Ἑλληνα νὰ προσέλθῃ πρόθυμος τῆς πατρίδος ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ἀρωγός. «Δὲν εἶναι πλέον καιρὸς (ἔγραφε τῷ 1821, μετὰ τὰς σφαγὰς καὶ ἀπαγχονίσεις, πρὸς τὸν Νεόφυτον Βάμβαν) νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ἔγινεν ἡ ἐπανάστασις εἰς ἀρμόδιον καιρὸν, μήτε ἐὰν οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἔκαμαν τὰ πρέποντα· ἡ μωρία τῆς ἐξουσίας, φονευοῦσης τοὺς ἰδίους φίλους, καὶ κηρυττούσης ἀνυποστόλως τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλον τὸ γένος ἡμῶν, ἔδωκεν ἐθνικὴν μορφήν εἰς τὴν ἐπανάστασιν».

Ἄς ἴδωμεν τί συμφέρει κατὰ τὸ παρὸν νὰ κάμωμεν. Σεῖς, ὄντες ἐν τοῖς πράγμασι, συλλογίζεσθε βέβαια καλῆτερον τὰ πρακτέα· ἀλλ' ἡμεῖς, ἐὰν καὶ μακρὰν τῶν γινομένων, ἐμποροῦμεν καὶ συμφέρει νὰ σᾶς ἐπαναλαμβάνωμεν συχνάκις, ὅτι σᾶς χρειάζεται πρὸ πάντων ὁμόνοια ἀδιάσειστος, εὐπίθεια ἀνεξέταστος εἰς τοὺς ἀρχηγούς, ἀνδρῖα ἀκαταμάχητος καὶ ἐνότης κινήματιων καὶ ἐπιχειρημάτων. Φροντίσατε νὰ συστήσετε ὑπερτάτην διοίκησιν, συνθεμένην ἀπὸ τοὺς φρονιμωτέρους καὶ εὐποληπτοτέρους ὁμογενεῖς. Ἡμεῖς ἐδῶ ἐκάμαμεν ὅτι ἡ ἀπομόνωσίς μας ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ὁ ἰδιωτικὸς μας βίος ἐσυγχώρησεν. Ἐστειλαμεν κατ' αὐτάς εἰς Λονδρὰν τὸν λόγιον Πίκκολον διὰ νὰ συνομιλήσῃ μὲ τοὺς ἐκεῖ φιλελευθέρους καὶ ἐξάψῃ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν κοινὴν τῶν Βρετανῶν γνώμην. Ἐδημοσιεύσαμεν καὶ κατ' ἴδιαν καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων διάφορα, ἀλλὰ πάντοτε μᾶς ἀποκρίνονται, ποῦ εἶναι ἡ διοίκησίς σας; βλέπομεν ἀνδρῖαν μόνην, καὶ ὄχι ἐνότητα κινήματιων. Ἐπειτα ὑποπτεύουν ὅτι ὄλα γίνονται ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν, ἡ ὁποία τοὺς τρομάζει. Δὲν εἶμαι πολεμικὸς καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἔμβω εἰς πολεμικὰ σχέδια, ἀλλ' ἐμπορῶ νὰ σᾶς κοινολογήσω τὰς ἰδέας τῶν εἰς τοῦτο τὸ ἔργον καλῶν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν κεντρικῆς ἐθνικῆς διοικήσεως, ἡ πρώτη σας φροντίς εἶναι νὰ καθαρῖσετε τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῶν Τούρκων, καὶ ἔπειτα τὰ ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὴν Κρήτην· μετὰ ταῦτα ἐμπορεῖτε νὰ ἐκτείνεσθε ὡς ἀπὸ κέντρον εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ Ἑλλάς περικυκλόνεται ἀπὸ ὄρη καὶ οἱ ἐχθροὶ δὲν εἶναι ἐπιτήδριοι εἰς τὸν πόλεμον τῶν βουνῶν· ὀχυρώσατε λοιπὸν τὰ στενά. Εἶναι πρὸ πάντων συμφέρον νὰ ἀποκτήσετε ἀπόρθητον ὀρμητήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ ἐτοιμάζωνται ὄλαι αἱ πολεμικαὶ ἀποσκευαί». Ἡ κυρία τοῦ Κοραῆ φροντίς ἀπέβλεπεν οὐχί τοσοῦτον εἰς τὴν καθάρεισιν τῆς τυραννίας ὅσον εἰς τὴν ἀνάκτισιν ἐμπέδου πολιτείας. «Ἐχεις δίκαιον νὰ σκιρτᾷς (ἔγραφε τῇ 20 νοεμβρίου) διὰ τὰς χρηστὰς ἀγγελίας, ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ ὁ γέρων σκιρτῶ· τὰ ἰδικά μου ὅμως σκιρτήματα εἶναι ἀνάλογα τῆς ἡλικίας μου, ἤγουν ἀσθενέστερα καὶ κάποτε συνωδευμένα μὲ τὴν περὶ τῶν μελλόντων ὄχι πολλὰ εὐφρόσυνον μέριμναν. Ἐπεθύμουν πολὺ διὰ τοῦτο νὰ προφθάσῃ ἐκεῖ ἡ ἔκδοσις τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, σύγγραμμα μικρὸν ἀλλὰ γεμισμένον ἀπὸ φρόνησιν τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφου, ἀναγκαίαν ἴσως εἰς τὰς περιστάσεις μας. Ἀφοῦ κρημνίσωσιν εἶναι χρεῖα καὶ νὰ ἀνοικοδομήσωσι· καὶ εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν δὲν ἀρκεῖ τῶν γενναίων μας μαχητῶν ἢ ὑπερθαύμαστος ἀνδρῖα, ἀλλὰ χρειάζονται ἄλλου εἴδους ὄπλα».

Ὁ μέγας ἀρχαιολόγος Αὔγουστος Βοίχλιος παρατηρεῖ που ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα ὄν Ἀθηναίς, οὐδεμίᾳ ὑπῆρξεν ἔλλειψις θεσμῶν ἀξιεπαίνων καὶ αὐστηρῶν· ἀλλὰ τί ὠφελούσιν, ἐρωτᾷ, αἱ φυλακτικαὶ διατάξεις, ὅπου εἶναι φαῦλον τὸ τῆς διαχειρίσεως πνεῦμα; «Ἄδικοι, φιλοχρήματοι, καὶ ὑπερφίλαυτοι ἐφάνησαν ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες. Ὑπὸ τῆς φιλαυτίας καὶ τῆς ἰδιωφελείας οἰστρηλατούμενοι, ἐπραττον πάντα, θεμιτὰ τε καὶ ἀθέμιτα, ὅπως κορέσωσι τὰ πάθη των. Ὁ ἀμερόληπτος παρατηρητὴς, ὁ μὴ παραφερόμενος ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἐλληνικῆς διανοίας καὶ ἱκανὸς ὢν νὰ ἐξαγγείλῃ ἀπταιστον ἠθικὴν κρίσιν, ἐξετάζων τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων, θὰ διίδῃ ἀκόλαστόν τινα καὶ συγκεχυμένον φατριαστικὸν βίον, θὰ ἀνεύρῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὕψασμα ἀγρίων παθῶν καὶ φαυλοτάτων ἐρέξεων, τὸ δὴ χειρίστον θὰ παρατηρήσῃ ἐν τῷ φρονήματι τοῦ λαοῦ τραχύτητα, ὠμότητα καὶ ἠθικοῦ ἀισθήματος ἔλλειψιν». Ἡ φύσις τοῦ Ἕλληνος εἶναι ἀμετάλλακτος, ὅ,τι δὲ συνέβη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὅτε αἱ ἐριδες τῶν προεστώτων καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν ἐξωθεν προσελθόντων πολιτικῶν καὶ τῶν αὐτοχθόνων ἢ ἑτεροχθόνων στρατιωκῶν, τῶν Στερεοελλαδιτῶν, Πελοποννησίων καὶ Νησιωτῶν, περιήγαγον τὴν πολυπαθῆ καὶ αἱματόφυρτον Ἑλλάδα εἰς τοῦ βράθρου τὸ χεῖλος. Καθ' ἣν ἡμέραν ἠτοίμαζεν ὁ Κοραῆς «τῆς γῆρας τὰ δύο λεπτὰ διὰ τὴν κοινὴν πατρίδα», τὴν μεγάλην αὐτοῦ ψυχὴν κατεσπάραξε δεινότατον ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπροσδόκητον ἀκουσμα, ὅτι τῆς ἐλευθερίας οἱ πρόμαχοι ἤρξαντο πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι καὶ διχονοοῦντες. «Ἡ χρεῖαν ἔχουσα Θεραπείας ἀρρώστια (ἔγραφε τῇ 26 δεκεμβρίου) εἶναι ἐκεῖ ὅπου οἱ περιβόητοι τὴν πλεονεξίαν καὶ πρὸ τῆς παρούσης μεταβολῆς Κοτζαμπασίδαι φαίνεται, κατὰ τὰ θυρολούμενα, ὅτι μεταχειρίζονται τὴν ἐλευθερίαν ὡς ὄργανον τῆς φιλαρχίας των. Καὶ τοῦτο μὲ φαίνεται τόσον ὀλιγώτερον παράδοξον, ὅσον τὸ ἐπρόσμενα καὶ τὸ ἐφοβούμενον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Τὸ πρᾶγμα ἤρχισεν αἶνον εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη ἀρκετὰ φῶτα νὰ καταλάβῃ τὰ ἀληθῆ του συμφέροντα. Καὶ πῶς νὰ τὰ καταλάβωσιν, ὅποτε μόλις οἱ φωτισμένοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ τὰ καταλαμβάνουν; Ἄν ἤρχιζε μετὰ 20 χρόνους, τότε ἤθελαν εὐρεθῆ ὠριμώτεροι οἱ καρποὶ τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν ἐξ ἑνὸς μέρους, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο πλειότερος ὁ ἀριθμὸς τῶν σπουδαζόντων εἰς τὴν Εὐρώπην νέων, καὶ πλειότερος θεισμὸς γερόντων ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ μάλιστα

ίερωμένων · τὸ εἶπα πολλάκις καὶ πάλιν τὸ λέγω καὶ τὸ πιστεύω, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ὀρθοδοεῖ, ἂν δὲν ψοφήσωμεν ὅλοι ἡμεῖς οἱ βαρυκέφαλοι γέροντες · ὅπως ἂν ἦναι, ἡ διχόνοια αὕτη θέλει μᾶς στερήσῃ τὴν χρεωστουμένην εἰς τὰς τόσας Ουσίαις καὶ τόσας ἥρωικὰς μάχας τοῦ ταλαιπώρου γένους αὐτονομίαν». Ἄν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκριζωθῶσι διὰ πατρικῶν νοθετήσεων τὰ σπέρματα τῶν ἔθνοφθόρων διχονοιῶν, βεβαίως αἱ μελίρρυτοι καὶ εὐαγγελικαὶ τοῦ Κοραῆ παραινέσεις ὤφειλον νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν σωτήριον ταύτην ἐντολήν. Ὡς φιλόστοργος πατὴρ καὶ εὐεργετικὸς τοῦ γένους διδάσκαλος ἔγραφεν ὁ Κοραῆς τῇ 10 Ἰανουαρίου 1822 πρὸς τοὺς προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἐξηγούμενος αὐτοῖς παθητικώτατα τῆς διχονοίας καὶ τῆς σπουδαρχίας τὰ ὀλέθρια ἐπακολουθήματα. «Ἐλεύθεροι ὄντες, στοχασθῆτέ με ὡς συμπολίτην ἐλεύθερον, ὅστις, ἂν εὐρισκόμην μετὰξὺ σας, εἶχα τὸ πολιτικὸν δίκαιον νὰ συνεκκλησιάσω μὲ σᾶς καὶ νὰ φανερώσω εἰς κοινοβουλευτικὸν συνέδριον, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος πολίτης, τὴν γνώμην μου. Μὲ ἀπαρηγόρητον ὀλῆψιν τῆς ψυχῆς μου ἀκούω ὅτι, ἀφοῦ κατεπολεμήσατε γενναίως τοὺς ἀγρίους τυράννους τῆς Ἑλλάδος, πολεμεῖσθε τώρα ἀπὸ ἀσυγκρίτως ἀγριωτέραν τυραννίαν, τὴν τυραννίαν τῶν παθῶν. Κακὸν μέγα, δυστυχία ἀξιοθρήνητος, κοινὴ ὅμως εἰς ὅλας τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῶν ἐθνῶν. Ἦν ἀπροσδόκητον ταύτην μεταβολὴν τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος, ἂν ἐπιθυμῆτε νὰ γένη μεταβολὴ εἰς τὸ καλὸν, πρέπει νὰ τὴν θεωρήσητε, ὄχι μόνον ὡς πολιτικὴν ἀλλὰ καὶ ὡς ὀρησκευτικὴν μεταβολὴν. Ναι, φίλοι, τὴν ὀρησκείαν μας νὰ μεταβάλωμεν ὄχι ὅμως τὰ ἱερά της δόγματα. Ἀλλ' ἡ ὀρησκεία δὲν στέκει μόνον εἰς τὰ δόγματα · ὁ στερεώτερος αὐτῆς θεμέλιος εἶναι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, ἡ εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους χωρὶς προνόμια κοινὴ ὑποταγή. Ὅταν αὕτη λείπη, ἡ οἰκοδομὴ τῆς ὀρησκείας σαλεύεται, ὡς οἰκοδομὴ κτισμένη εἰς τὴν ἄμμον καὶ ὄχι εἰς τὴν πέτραν · σᾶς λέγω ὅσα ἔγραφεν ὁ Ἀπόστολος τῶν Ῥωμαίων εἰς τοὺς Ἑλληνας Κορινθίους, μετὰ διακόσια σχεδὸν ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς των. Οἱ Ἑλληνες ἔπαθαν, διὰ τὰς διχονοίας των, τὴν δυστυχιστάτην ἀπ' ὅλας τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς, τὴν στέρησιν λέγω τῆς προγονικῆς αὐτονομίας καὶ ἰσονομίας. Ἢ τόσον ὀλέθριος ἀρρώστια τῆς διχονοίας ἦτο κατὰ δυστυχίαν ἀρρώστια κοινὴ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τόσον πλέον παράδοξος, ὅσον οἱ Ἑλληνες ἐστάθησαν ὄλων τῶν καλῶν τοῦ πολιτισμοῦ εὔρεται καὶ πρωταῖοι. Διατί λοιπὸν δὲν ὠφελήθησαν οἱ θαυμαστοί μας οὔτοι πρόγονοι ἀπὸ τὰ τόσα

καλά, τῶν ὁποίων κατεστάθησαν διδάσκαλοι εἰς τοὺς ἄλλους; Διατί ἀφοῦ ἀπέκτησαν διὰ τῆς ὁμοιοῦσας τὴν ἐλευθερίαν, δὲν ἐνόησαν ὅτι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμοιοῦσαν ἔπρεπε καὶ νὰ τὴν φυλάξωσι; Διότι δὲν ἐκατάλαβαν ποτὲ εἰς τί στέκει, καὶ πῶς σώζεται ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία. Ἐφλέγοντο ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας ὅλοι· ἀλλὰ πᾶσα μία πόλις ἤθελε νὰ δεσπόζη, καὶ πᾶς ἕνας πολίτης ἐσπούδαζε νὰ κυριεύῃ τοὺς συμπολίτας του. Ἡ κατάρατος αὕτη φιλαρχία ἐγέννησε τὴν διχόνοιαν, διήγειρε τὰς πόλεις καὶ τοὺς πολίτας κατ' ἀλλήλων, ἀναψε τῶν ἐμφυλίων πολέμων τὴν πυρκαϊάν, καὶ ὑπέταξε τοὺς Ἑλληνας πρῶτον εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἔπειτα εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τελευταῖον εἰς τὸ βαρβαρώτατον καὶ ἀγριώτατον ὄλων τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τοὺς Τούρκους. Ἡ τόσον αἰσχρὰ καὶ μακρὰ δουλεία δὲν ἐμπόρει βέβαια νὰ μᾶς διορθώσῃ τῆς δουλείας ἴδιον εἶναι ὄχι νὰ διορθῶνῃ ἀλλὰ νὰ φθείρῃ ἐπὶ πλεόν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ μόνην τὴν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν ἤλπίζετο ἡ διόρθωσις, ἐπειδὴ εἶναι ἡ μόνη θρησκεία, ἣτις ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς της ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ ὁμοιοῦσαν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐφθάσαμεν νὰ φθείρωμεν καὶ αὐτὴν τὴν θρησκείαν. Τίς ἀπὸ ἡμᾶς τολμᾷ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὅσα ἔπασχε τὸ ταλαίπωρον ἡμῶν γένος ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, ἐξισοῦντο σχεδὸν μὲ τὰ κακὰ, τὰ ὁποῖα ὑπέφερον ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Μουσουλμάνους; Εἰς τίνα δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ διχόνοια καὶ φιλαρχία τῶν κατὰ πόλεις κοσμικῶν διοικητῶν ἢ δημογερόντων; Τίς ἐλησημόνησε πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν μας προεστώτων τὴν πλεονεξίαν, οἱ ὁποῖοι λαμπροφορεμένοι καὶ δορυφορούμενοι, ὡς οἱ Σατράπαι τοῦ τυράννου, περιήρχοντο τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ ἀρπάσωσιν ἀπὸ τοῦ πτωχοῦ τὸ στόμα ὅ,τι δὲν ἐτόλμησε ν' ἀρπάσῃ οὐδ' αὐτὴ τῶν Τούρκων ἡ ἀχορτασία; Δὲν εἶχα δίκαιον λέγων ὅτι τὴν πολιτικὴν μας ταύτην νέαν μεταβολὴν χρεωστοῦμεν νὰ τὴν ἐνώσωμεν μὲ τῆς θρησκείας τὴν μεταβολὴν; Μὴν ἐλπίζωμεν καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν ἂν δὲν ἐλευθερώσωμεν καὶ τὰς ψυχὰς μας ἀπὸ τὰ τυραννικὰ καὶ μισᾶδελφα πάθη· «ὔβρις φυτεύει τύραννον» εἶπεν ἕνας ἀπὸ τοὺς ποιητάς μας. Αἱ κατὰ μέρος ὑβριστικαὶ ὑπεροψίαι, καταφρονήσεις καὶ ἀνισότητες πολίτου πρὸς πολίτην, φυτεύουν, ποτίζουν καὶ ριζόβουν τοὺς τυράννους. Μὴν ὑποφέρετε νὰ φυτευθῇ τοιοῦτον δένδρον ἀνχμεταξύ σας. Ἀνάγκη εἶναι νὰ φροντίσετε ἀπὸ ταύτης τῆς ὥρας νὰ κόψετε ὅλας τὰς ἀφορμὰς τῆς τυραννίας· καὶ νὰ τὰς κόψετε δὲν εἶναι δυνατόν, ἂν δὲν συνδεθῆτε ὅλοι μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ ὁμοιοῦσας, ἂν δὲν

προσφέρεσθε εἰς πρὸς τὸν ἄλλον ὡς ἀδελφοὶ ἰσόνομοι, ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος τῆς πολιτείας, ὡς τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὀπαδοὶ τῆς αὐτῆς Ὁρησκείας τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τελειωτοῦ τῆς πίστεως Χριστοῦ. Μὴ πλανώμεθα, ἀδελφοί μου· ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἐμπορεῖ τις νὰ ὁμολογῇ τὴν ὀρθοδοξίαν του, καὶ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας νὰ γίνεται χειρότερος παρὰ τοὺς Τούρκους. "Ὅταν ἐπαινῶ τὴν ὁποίαν παραγγέλλει ἡ Ὁρησκεία μας ἰσονομίαν ῥῆ' νομίσητε ὅτι νοῶ καὶ ἰσοτιμίαν. Τοιαύτη ἰσοτιμία ἤθελε φέρεϊ τὴν ἀναρχίαν. Αἱ νόμιμοι πολιτεῖαι πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ ἀρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ χορηγοὺς τῆς ἀναγκαίας εἰς τὰς πολιτικὰς χρεῖας δαπάνης, καὶ διοικητὰς τῆς χορηγίας. . . Συμφέρεϊ νὰ στερεωθῇ καὶ νὰ κηρυχθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ὅσον δυνατὸν ἐγρήγορα, ἡ μεταξύ σας ὁμόνοια· συμφέρεϊ, διότι, χωρὶς αὐτὴν, δὲν θέλετε ποτὲ δυνηθῆν νὰ καταστήσετε πολιτείαν ἰσόνομον, καὶ ἀκολούθως ἐλευθέραν· συμφέρεϊ, διότι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς προξενήσειν φίλους καὶ προστάτας ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης».

Ὁ διαρκῆς καὶ ἐναγώνιος τοῦ Κοραῆ φόβος ἦτο, ὡς εἶπομεν, οὐχὶ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἢ συντριβῆ, ὃν ἐθειώρει ἤδη συντετριμμένον, ἀλλὰ ἡ ἐκ τῶν ζεόντων προσωπικῶν παθῶν ὑπέγερσις ἐμφυλίων στάσεων καὶ φόνων. «Αἱ περὶ τῆς κοινῆς πατρίδος ἐλπίδες (ἔγραφε τῇ 8 μαρτίου 1822) δὲν μοῦ ἐλευθερόνουν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τινος φόβου περὶ τοῦ μέλλοντος. Φόβους, λέγω, ὄχι πλέον ἀπὸ Τούρκους· αὐτῶν ὁ ζυγὸς ἐσυντρίφθη· οἱ φόβοι μου γεννῶνται ἀπὸ ἄλλας αἰτίας (τὰς διχονοίας τῶν ἡμετέρων). Ἴσως μὲ παρηγορήσης λέγων, ὅτι ὅπως καὶ ἂν καταστήσωσι τὰ πράγματα, εὐτυχεστέρα θέλει εἶσθαι ἡ κατάστασις μας παρὰ τὴν τουρκικὴν κατάστασιν. Ναι, ἀλλὰ δι' ὀλίγους χρόνους. Ἡ πρόοδος τῆς παιδείας μέλλει εἰς ἀνάγκης νὰ ζητήσῃ διορθώσιν ὅλων τῶν κακῶς τῶρα ἀρχισμένων· καὶ τοιαῦται διορθώσεις δὲν γίνονται χωρὶς ἐμφύλιον πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἔχουν πλέον νὰ πολεμῶσι Τούρκους, ἀλλὰ νὰ σφάζωσι Γραικοὶ Γραικοὺς. Τοιοῦτοι λογισμοὶ μοῦ θλίβουν καὶ μοῦ τυραννοῦν τὴν ψυχὴν. . . Καλὴν καὶ εὐνομον πολιτείαν δὲν θέλουν δυνηθῆν νὰ συγκροτήσωσιν, ἂν δὲν πληροφορηθῶσιν ὅτι μᾶς ἐμίανεν ὅλους τὸ μικρότατον ἔθνος τῶν μουσουλμάνων καὶ ἐφύτευεν εἰς ὅλων μας τὰς ψυχὰς τὸ φαρμακερὸν φυτὸν τῆς φιλαρχίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ». Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κοραῆς εἰργάζετο καὶ ἐμόχθη νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιστέλλων παρακλητικὰ γράμματα πρὸς πάντας τοὺς γνωρίμους αὐτῷ ὁμογενεῖς καὶ ἀλλογενεῖς. «Ἐλαβον

τάυτας τὰς ἡμέρας (ἔγραφε τῇ 20 μαΐου 1822 πρὸς τὸν Σταμάτιον Ῥο-
δοκανάκη ἐν Τεργέστη) ἐπιστολὴν ἀπὸ τῆς Πορτογαλικῆς πολιτείας
τὸν λειτουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, δεικνύουσιν κλίσιν φιλόανθρωπον πρὸς
ἡμᾶς. Τὸν ἀπεκρίθη ἄνευ ἀναβολῆς, ζητῶν καὶ ἀπ' αὐτὸν χεῖρα βο-
θείας. Πρὸ δύο σχεδὸν μηνῶν μ' ἔγραψε (καὶ αὐτὸς ἄγνωστος εἰς ἐμέ)
ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους εἰς τὰς ἰσπανικὰς Κόρτας, ζητῶν συμ-
βουλήν δι' ἓν τάγμα στρατιωτῶν, συγκροτημένον τὸ πλεόν ἀπὸ φυγάδας
ἰταλοὺς κ' ἔτοιμον νὰ κινήσῃ. Ἀντέγραψα καὶ πρὸς αὐτὸν τὰ χρειώδη.
Ἄλλος Γερμανὸς, θερμὸς φίλος καὶ εὐχέτης τῆς ἐλευθερίας τῶν Γραι-
κῶν ἐμβῆκεν αὐτόκλητος εἰς ἀλληλογραφίαν μ' ἐμέ· εἶναι ἀπὸ τοῦ
Stuttgart καὶ ὀνομάζεται Schott. Αὐτὸς προεδρεύει τὸ ἐξεπίτηδες συ-
σταθὲν συνέδριον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἔστειλαν μὲ τὰ συναχθέντα ἀρ-
γύρια καὶ πολλοὺς καλοὺς ταγματάρχας καὶ ὅπλα. Βλέπεις ὅτι κ' ἐγὼ
ἀφ' ἑαυτοῦ μου (ὡς ἀπαιτεῖ τὸ χρέος μου) κινουμαι, καὶ ἄλλοι μὲ δίδουν
ἀφορμὴν κινήσεως. Ἀλλὰ τὰ κινήματά μου εἶναι χελώνης βαδίσματα.
Τί νὰ κάμω ὁ ταλαίπωρος; Εὐρέθη ἐν τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς
μου, τῆς ὁποίας τὴν παῦσιν βλέπω ὅτι ἐπιταχύνουσι οἱ ὑπὲρ τὴν δύναμίν
μου κόποι. Καὶ δὲν λυποῦμαι διὰ τὴν μέλλουσαν παῦσιν· ἡ λύπη καὶ
ὁ σκώληξ, ὅστις μου κατεσθίει τὰ σπλάγγνα εἶναι, ὅτι ἀποθνήσκω χωρὶς
νὰ ὠφελῆσω ὅσον ἐπιθυμῶ τὴν πατρίδα. Πνίγομαι ἀπὸ ἐπιστολάς καὶ
πολλὰς ἄλλας φροντίδας, τὰς ὁποίας φοβοῦμαι μὴ μοῦ φέρωσιν ὄχι
θάνατον (εἶναι τρέλα ὁ φόβος τοῦ θανάτου), ἀλλὰ τὴν χειροτέραν μυ-
ρίων θανάτων ἀποπληξίαν. Ὀλίγα ξεμωράματα εἶναι ὑποφερτὰ καὶ συγ-
χωρημένα εἰς τοὺς γέροντας· ἀλλ' ἀποπληξία, φίλε, ἐξέρεις τί ση-
μαίνει; θάνατον τοῦ λογικοῦ. Εἶναι ἡ κατάρα τοῦ Δαυὶδ
«παρασυνεβλήθη τοῖς δὲν μὲ κρατεῖ ἡ ψυχὴ νὰ ἐκφωνήσω τὸ
ἀκόλουθον». Ὁ Κοραῆς διεκαίετο ὑπὸ τῆς σφοδρᾶς ἀλλὰ καὶ δυσέπι-
δος ἐφέσεως νὰ ἴδῃ παρ' Ἑλλησι διαπρέποντας ἄνδρας τετραγώ-
νους· ἤδη ὁ μελοποιὸς Σιμωνίδης ἐδίδασκεν ὅτι «ἄνδρ' ἀγαθὸν γενέ-
σθαι χαλεπὸν, χερσί τε καὶ ποσὶ καὶ νόμῳ τετράγωνον, ἄνευ ψόγου τε-
τυγμένον». Οἱ τετράγωνοι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐγεννήθησαν ὀλίγοι·
«οἱ πλειότεροι εἶναι στρογγύλοι καὶ κατακυλοῦν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ὅπου τοὺς
κινήσῃ ἢ τύχῃ ἢ ὅπου τοὺς φουθήσῃ τοῦ ἰδίου συμφέροντος ὁ ἄνεμος·
ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ κατασταθῇ τετράγωνος, ὅστις δὲν ἐτετραγωνίσθῃ
ἐκ παιδικῆς ἡλικίας μὲ τὴν καλὴν ἀνατροφήν;» Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822,
ὁ Κοραῆς δυσανασχετεῖ καὶ ἀθυμεῖ. «Ὅπου στρέψω τοὺς ὀφθαλμοὺς (ἔγραφε

τῆ 30 δεκεμβρίου) δὲν βλέπω παρὰ φρονήματα φιλαρχίας, πλεονεξίας καὶ ἀποστροφῆς τῆς ἀδελφικῆς ἰσονομίας. Ἐδῶ ἔχομεν τέσσαρας πρίγκιπας, εἰς Πελοπόννησον δὲν ἐξεύρω πόσους κατὰ τὸ παρὸν, καὶ πόσοι μὲλλον νὰ βλαστήσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς! Μὴ παραξενισθῆς ἂν ἀκούσης ποτὲ ὅτι ἐβαπτίσθην κ' ἐγὼ κόμης, πρίγκιψ ἢ καὶ ἄλλο τι λαμπρότερον. Ὡ οἶαι κεφαλαὶ καὶ ἐγκέφαλον οὐκ ἔχομεν! Ταῦτα σὲ λέγω μὲ ἀγανάκτησιν, διὰ νὰ προσέχῃς μὴ σὲ κάμωσιν ὄργανον τῆς φιλαρχίας των, μὴ, νομίζων ὅτι δουλεύεις τὴν πατρίδα, κατασταθῆς δούλος κομητῶν καὶ πριγκίπων». Ὁ Κοραῆς, διασώζων πάντοτε ἀκμαίας ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὰς παραδόσεις τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ὑπῆρξεν αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος μάρτυς, ἠσθάνετο ἀνέκαθεν φλογερὰν ἀντιπάθειαν πρὸς τὰ παράσημα καὶ τοὺς τίτλους τῆς εὐγενείας. Ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι πρωταγωνιστούντων εἶχεν ὀπωσοῦν ἐν τιμῇ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον σφόδρα ὑπέπτυνεν ὡς ἀσμενίζοντα εἰς τὴν προσωυμίαν τοῦ πρίγκιπος. Περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐλέγχθη ὅτι, ἐφ' ὅσον μὲν ἰδ ὠτευεν ἐνομιζέτο ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἰκανώτατος νὰ διαχειρίσῃ τὰ κοινὰ, ἐφ' ὅσον δὲ ἐπολιτεύετο, περιέπιπτεν, ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, εἰς ἀλλεπάλληλα παραπτώματα, κατέβρινε δὲ ἐκάστοτε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἦττον περίβλεπτος ἢ ὅποτε παρελάμβανεν αὐτήν. Ὁ Μαυροκορδάτος περιέπων καὶ τιμῶν τὸν ἐν Παρισίοις ἐπιφανέστατον «συμπολίτην» ἐπέστειλε πρὸς αὐτὸν μακρὸν γράμμα περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ὁ Κοραῆς ἤκουσε καὶ πρότερον παρὰ πολλῶν ἐπαινούμενον τὸν Μαυροκορδάτον, ὡς φρόνιμον πολιτευτὴν· ἀντεπιστέλλων δὲ πρὸς ἐκεῖνον «καὶ μ' ὅλα ταῦτα (λέγει) ἐντρέπομαι τοιαύτην ἐξομολόγησιν, διὰ τὰς λευκάς μου τρίχας, ἀναγκάζομαι ὅμως νὰ σοῦ ἐξομολογηθῶ, ὅτι δὲν ἤμποροῦσα νὰ ἐλευθερώσω τὴν γηραλέαν μου κεφαλὴν ἀπὸ τὸ ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι»; Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ἠλευθέρωσε τὸν Κοραῆν ἐκ τῆς «ἀνοήτου ταύτης προλήψεως», ἠνάγκασε δὲ αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ «ὅτι δὲν εἶναι ὅλοι Ναζαρηνοὶ, ὅσους γεννᾷ ἡ Ναζαρέτ». Ὁ Μαυροκορδάτος κατῴρθησε λοιπὸν νὰ παραστῇ πρὸ τοῦ Κοραῆ ὡς Χῖος μᾶλλον ἢ ὡς Φαναριώτης, πάντες δὲ γινώσκουσιν ὅτι οἱ Φαναριῶται (ὧν ὅμως οὐκ ὀλίγοι ἐκακώθησαν ἢ ἐσφάγησαν ὑπὲρ τοῦ γένους, πολλοὶ δὲ ἐγένοντο πολλαχῶς χρήσιμοι εἰς τὰ ἐλληνικὰ γράμματα) ἦσαν τοῦ Κοραῆ φόβητρον ἅμα καὶ ἄχθος. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος «θὰ τελειώσῃ τὸν δρόμον του ὡς τὸν ἤρχισε, καὶ θὰ γένη μακαριστός»,

παρὰγγέλλει πρὸς αὐτὸν ὁ Κοραΐς νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν δύναμιν ὅπως ἡ νέα ἐλληνικὴ πολιτεία συνταχθῇ κατὰ τὴν τῶν Ἀγγλοαμερικανῶν, λυτρωθῇ δὲ καὶ ἡ δυστυχὴς Χίος ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. «Ἡ Χίος εἶναι πατρίς τῶν προπατόρων σου· συνεργοὺς εἰς τὸ πολύπονον σου ἔργον πρέπει νὰ προσλάβῃς Χίους· ὄχι διότι εἶναι σοφώτεροι τῶν λοιπῶν Γραικῶν, ἀλλὰ διότι ἔδειξαν μὲν ὅτι ἔπραξαν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως τῶν ὄντες δοῦλοι, πόσον εἶναι ἱκανοὶ νὰ συνεργήσωσιν εἰς κοινὴν τῆς Ἑλλάδος ὠφέλειαν ὄντες ἐλεύθεροι· ἔχουν καὶ ὁμόνοιαν, ἔχουν καὶ τὸ «ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα» ὡς τὸ ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης. Εἶναι καλοὶ καὶ τὴν ὁμόνοιάν των νὰ ἐμπνεύσωσι καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἀγαθὰ νὰ κοινωγήσωσιν εἰς τοὺς λοιπούς των ἀδελφοὺς Ἑλληνας». Ἀλλὰ παρὰ πάσας τοῦ Μαυροκορδάτου τὰς ταπεινάς βεβαιώσεις, ὁ Κοραΐς δὲν διέλειπεν ὑποπτέων ὅπως οὖν τοῦ ἀνδρὸς τὸ φιλόδοξον καὶ ἀρχολίπαρον. Δωδεκάτῃ ἡμέρᾳ ἀφ' οὗ ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, διήγγελλε πρὸς τὸν Ῥώταν· «ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ὑπογράφεται «πρίγκιψ»· καὶ ἂν ὑπεγράφετο, ἀπόκρισιν δὲν ἤθελε λάβει ἀπ' ἐμέ· ce sont des imbeciles qui lui ont attaché ce grelot». Ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον, φαίνεται οἶονεὶ ἐνδοιάζων περὶ τῆς εἰλικρινοῦς τοῦ Μαυροκορδάτου προαιρέσεως καὶ τῶν ἄλλων προσαγορευομένων πριγκίπων. «Ἡ ἀρχὴ τῶν συμφορῶν σου (ἔγραφε τῇ 20 ἰουλίου 1823 πρὸς τὸν Βάμβαν γραμματεύοντα τότε παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ) ἐχρημάτισεν ἢ προσκόλλησις σου εἰς τὸν δὲν ἐξεύρω διὰ τί ὀνομασθέντα Ὑψηλάντην, ἀντὶ τοῦ Κυψελίνου ἢ Κυψελάτου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἴδιον ἀμάρτημά του, ἐπειδὴ ἔλαβε τὸ ἐπωνύμιον ἀπὸ τὸν πατέρα του· ἐπρόσθεσεν ὁμῶς εἰς αὐτὸ καὶ τῆς πατρικῆς ἀρχῆς τὸ ἐπώνυμον πρίγκιψ, ἱκανὸν νὰ ἐμπνεύσῃ ἀπιστίαν εἰς τοὺς φιλελευθέρους, διότι δὲν εἶναι πρίγκιψ, καὶ ἂν ἦτο, ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποστραφῇ ὡς δῶρον τουρκικῆς χειροτονίας, εὐθὺς ἀρῶν ἀπεφάσισε νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους του. Ἴσως εἶπῃς (καὶ ἐνδεχόμενον νὰ ἔγῃ οὕτω τὸ πρᾶγμα) ὅτι τὸ ἐπώνυμον δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν τουρκικὴν χειροτονίαν, ἀλλ' εἶναι ξηρὸς τίτλος, τὸν ὁποῖον ἤρπασαν ἢ καὶ ἀπέκτησαν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥωσσίας. Ὅπως ἂν ἦναι, ἡμεῖς ἀποφασίσαντες νὰ μείνωμεν ἀνεξάρτητοι, εἰς μὲν τὴν πολιτείαν μας δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρωμεν κανένα τίτλον ἀρχῆς μόνιμον· πρὸς δὲ τοὺς ἔξω νὰ προσφερώμεθα εἰρηνικῶς μὲ τοὺς γνησίους ὄλους Πρίγκιπας, ἢ γοῦν τοὺς ὅσοι ἀληθῶς κυβερνοῦν λαὸν ὑποταγμένον εἰς αὐτούς, καὶ νὰ τοὺς τιμῶμεν, ζητοῦντες τὴν φιλίαν ἢ καὶ τὴν συμμαχίαν των.

Εἰς ὀλίγα λόγια, ἰθαγενῆ Ἑλληνα μὲ πρίγκιπος ὄνομα, τὸν φαντάζομαι, ὡς σπινθῆρα, ὅστις μέλλει ν' ἀνάψῃ εἰς τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα μὲ τὸν καιρὸν πυρκαϊᾶν ὀλεθριωτέραν τῆς τουρκικῆς πυρκαϊᾶς. Ὁ Ὑψηλάντης δὲ ἐκατάβαινε εἰς Πελοπόννησον μ' ἔγραψε μακρὰν ἐπιστολὴν, πνέουσιν ζῆλον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος· ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ στολισθῆ τὸν τίτλον τοῦ πρίγκιπος κ' ἔκαμε καλὰ, διότι δὲν ἤθελα ἀποκριθῆν εἰς πρίγκιπα. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔλαβα καὶ ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτον ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον, πολλὰ διάφορον ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντη. Οὗτος ἔγραφε ὡς μειράκιον ἐνθουσιασμένον ἐνθουσιασμὸν ὄχι πολλὰ θερμόν. Τοῦ Μαυροκορδάτου ἡ ἐπιστολὴ περιέχει ἀνδρὸς φρονίμου (εἶθε καὶ εἰλικρινοῦς) λόγους. Ὑπογράφεται π α τ ρ ι - ὡ τ η ς καὶ ὄχι π ρ ῖ γ κ ι ψ, ἂν καὶ ἤρχισαν ἐκεῖ κάτω νὰ τὸν πριγκιπίζωσι καὶ αὐτόν. . . . Ἐμπορεῖς καὶ τὸν Μ. νὰ συμβουλευσῆς νὰ μὴ δεχθῆ ποτὲ τὸ προσφερόμενον εἰς αὐτὸν ὄνομα τοῦ πρ. καὶ τὸν Ὑ. νὰ τὸ ἐκδυθῆ ὡς χιτῶνα διχονοίας φλογιστικώτερον παρὰ τὸν χιτῶνα τῆς Δηϊανείρας. Ἐὰν κωφεύσωσιν, εἶναι ἀψευδὲς σημεῖον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἰδίας των δόξης καὶ ὄχι ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας. Δὲν ἔχουσιν οἱ γενναῖοί μας τόσον αἶμα διὰ νὰ ἀποκτήσωσι πρίγκιπας. Ἐγὼ ἀπαρχῆς ἐταράχθην ἀκούσας ὅτι ἀνακατώθησαν Φαναριῶται εἰς τὰς ἑλληνικὰς ὑποθέσεις. Τὸ ὄνομα τοῦτο Φ. μ' ἐφάνη πάντοτε κακοῦ οἰωνοῦ ὄνομα». Πρὸς δὲ τὸν φιλόπατρι Πολουχροσιάδην, ἀποπειραθέντα τὰ ἀπολογηθῆ ὑπὲρ τῶν ἑλλήνων «πριγκίπων» ἔγραφε ὁ Κοραῆς τῇ 23 δεκεμβρίου πολλῶ ὀξύτερον. «Ὁ Μαυροκορδάτος ἔπραξε φρόνιμα νὰ μὴ στολισθῆ τὸν τίτλον τοῦ πρίγκιπος· ἔπρεπε ὅμως καὶ ῥητῶς νὰ δεῖξῃ, ὅτι δυσαρρεστεῖται καὶ εἰς τοὺς στολιζόντας αὐτὸν καὶ ἑαυτὸν νὰ ἀθωώσῃ καὶ τὸν Ὑψηλάντην νὰ ἀναγκάσῃ νὰ καταβῆ ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ πρίγκιπος. Δὲν μὲ φαίνεται παράξενον ἂν τινὲς ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς ὀνομάζωσι πρίγκιπα τὸν Μαυροκορδάτον, οὐδ' ἂν τινὲς ὁμογενεῖς ἐπεκύρωσαν τὸν τίτλον. Οἱ ἀλλογενεῖς ἔχουν ἴδια τέλη καὶ συμφέροντα, ἀνόμοια τῶν ἰδίων μας συμφερόντων, ἴσως καὶ ἐναντία. Ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλὰ ὀλίγοι εὐρίσκονται οἱ ἀκούοντες μὲ εὐχαρίστησιν τὸν τίτλον· καὶ δικαίως. Πρῶτον διότι οὔτ' εἶναι, οὔτ' ἐχρημάτισε ποτὲ πραγματικῶς πρίγκιψ, ὡς τὸ ὠμολόγησεν ἕως τῶρα καὶ ἡ σιωπὴ του. Δεύτερον, ὅτι καὶ ἂν ἀληθῶς ἦτο, ἐχρεωστοῦσαν οἱ ἡμέτεροι, διὰ τοῦτο μάλιστα νὰ τὸν ἀποστραφῶσιν, ἂν αὐτὸς δὲν ἔφθανε πρῶτος νὰ ἀποστραφῆ ὡς τουρκικῆς χειροτονίας καὶ τουρκικοῦ βαπτίσματος

ὄνομα τὸν πρίγκιπα. Τί ἤθελες εἰπεῖ, ἐρωτῶ σε, περὶ λιποτάκτου, ὅστις αὐτομολήσας ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ ἰδικόν σου, θέλει ὅμως νὰ συμπολεμῇ μὲ σὲ στολισμένος τὰ ἐχθρικά παράσημα; Σέβομαι ὅλους τοὺς νομίμους πρίγκιπας· πείθομαι ἀκόμη νὰ ὀνομάζω καὶ ὅσους αὐτοὶ, χαρίζομε οἱ ψιλὸν ὄνομα, ὀνομάζουν πρίγκιπας· Ἕλληνα ὅμως πρίγκιπα δὲν γνωρίζω ἀκόμη κανένα. Τοῦ ταλαιπώρου μου γένους οἱ μωροὶ πρίγκιπες ἠφάνισθησαν πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ μωρότερον ἄλλοι ἄγριον πρίγκιπα, τὸν Τοῦρκον. Αὐτὸς, μὴ δυνάμενος νὰ τυραννῇ ἀμέσως τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδαύους, ἠναγκάσθη νὰ χειροτονήσῃ δι' αὐτοὺς ἐξαιρέτους πρίγκιπας ἀπὸ τοὺς ἰδίους του δούλους. Τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδαύους ἐκυβερνοῦσαν καὶ ἡγεμόνευαν οἱ τευρκοχειροτονημένοι οὗτοι δουλοπρίγκιπες, ἔχι τοὺς συνδούλους των ἡμέας ποτέ. Ἴδὲν τινες ἐξ αὐτῶν, ἢ διὰ τὸ δίκαιον ἢ διὰ τὸ συμφέρον, προκρίνωσι νὰ συνελευθερωθῶσι μὲ τοὺς ἀδελφούς των Ἕλληνας, χρεωστοῦν νὰ κρίνωσι τὴν τοιχύτην ἔντιμον αὐτομολίαν εἰς τῆς ἐλευθερίας τὴν παρεμβολήν, ὡς βάπτισμα ἢ ἀναβάπτισμα, ἡγουν ὡς ἀληθινὴν «ἀποταγήν» τῷ Σαταναῖ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ». Χρεωστοῦν ν' ἀποπλυθῶσι τοὺς τουρκικούς τίτλους, μηδὲ νὰ φαντάζωνται, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔβαψαν καὶ ἔξηραν καὶ θάλασσαν μὲ τὰ αἵματά των, διὰ νὰ συγκροτήσωσιν εἰς τὰ σπλάγγνα τῆς Ἑλλάδος μολδαυικὰς καὶ βλαχικὰς αὐλὰς, ἀληθινὰ σπήλαια ληστῶν, διηρημένων εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους πεντάδας, μιμήματα γελοῖα τῆς γελοίας τῶν Γρικωρωμαίων Αὐτοκρατορίας αὐλῆς. Μοῦ λέγεις ὅτι ὁ Μαυροκορδαῖος «κατάρχεται ἀπὸ τὸν εὐγενέστερον οἶκον τῶν Δακικῶν πριγκίπων, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἐπαρρήσιάζθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διάφοροι ἄλλοι πρίγκιπες, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀπλότητα τῶν ἡμετέρων καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν μας πρὸς τοὺς Ἀλβανούς καὶ τοὺς γείτονας Εὐρωπαίους ἔπρεπε νὰ τοῦ δώσωμεν αὐτὸν τὸν τίτλον». Περὶ τῆς εὐγενείας τοῦ οἴκου δὲν σὲ λέγω τίποτε, ἐπειδὴ δὲν ἀμφιβάλω, ὅτι αἱ περὶ τῆς εὐγενείας ἰδέξι σου δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μου. Ἀλλὰ, διότι ἐπαρρήσιάζθησαν ἐκεῖ πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι πρίγκιπες, καὶ πρίγκιπες ἀπὸ τὴν Ἑταιρίαν, καὶ πρίγκιπες προστατευόμενοι ἀπὸ τὴν κραταιοτάτην ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν, διὰ τοῦτο μάλιστα ἔχρεώσται νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν, τὴν μοῖραν λέγω ἰσονόμου καὶ ἰσωνύμου μὲ τοὺς λοιποὺς πολίτου. Μὲ τοῦτο ἤθελε δημηγυγῆταιν εὐκολώτερον καὶ δικαιότερον τὴν ὁποίαν λέγεις ἀπλότητα τῶν ἡμετέρων, οὐδ' ἤθελε δώσειν ἀφορμὰς διχονοίας. Ἀλλὰ τὴν ὁ πόλεμος

γίνεται μεταξὺ δύο πριγκίπων, οἱ ὅποιοι ἔχουν καθεὶς ἰδίους φίλους καὶ ἰδίαν φατρίαν, καὶ τοὺς ὁποίους οἱ ἡμέτεροι, μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσι, περιφέρονται ὡς τυφλοὶ χωρὶς ὁδηγὸν καὶ δὲν ἔμεινεν εἰς τὸ ταλαίπωρον γένος ἄλλη ἐλπίς νὰ μὴν ἐλευθερωθῇ ὀλότελα, πλὴν ἡ μωρία τῶν ἐχθρῶν του, ἥτις ὑπερβαίνει πολὺ τῶν ἡμετέρων τὴν ἀπλότητα. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς πολιτικῆς, αὐτοὶ, φίλε, ἕως τώρα δὲν ἐτροπώθησαν ἀπὸ ὀνόματα πριγκίπων, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἠρωϊκῶς θυσιάζοντας τὴν ζωὴν αὐτῶν στρατιώτας μας. Κάνεις ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοπρίγκιπας δὲν ἤθελε τολμήσειν ὅσα ἐτόλμησεν ὁ Βότσαρης καὶ οἱ παρῶμοί του ἄλλοι στρατηγοὶ, κάνεις ὅσα ἐθουμάχτουργησαν διὰ θαλάσσης οἱ Ψαριανοὶ καὶ οἱ Ἰδριώται. Ἦθελαν κατορθώσῃν πολὺ λαμπρότερα χωρὶς τὰς διὰ τοὺς πρίγκιπας διχονοίας· χωρὶς αὐτάς, ἡ Θεσσαλίᾳ ὅλη, ἡ Εὐρώπη, ἡ Χίος, ἡ Μυτιλήνη κλ. ἔπρεπε τὴν ἑώραν ταύτην νὰ κυβερνῶνται ἀπὸ Γραικοὺς».

«Ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου Ἰταλοῦ (ἔλεγεν ὁ ἐκ τῶν πρωταθλητῶν τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως Μάξιμος Ἀζέλιος) ὑπολανθάνει τι ἔναυσμα ἐμφυλίου πολέμου. Ἡ φύσις τοῦ Ἑλληνοῦ ἔχει τι ἀγέρωχον καὶ κοῦφον, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἐπιρρέπης εἰς ἐμφύλιον πόλεμον· πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ἡ φιλοπατρία μὴ ἴσχυσε πάντοτε νὰ περιστείλῃ τῆς φιλαρχίας του τὰς παραφόρους ὀρμάς, τὸ πταῖσμα ἀποδοτέον κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν φθοροποιὸν ἐπίδρασιν τῆς τότε θηριώδους τουρκικῆς δεσποτείας. «Λυποῦμαι διὰ τὰς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς τῇ 9 ὀκτωβρίου 1823) ἀλλὰ δὲν παραξενίζομαι. Ἀπὸ τουρκικὸν σχολεῖον ἐξεπηδήσαμεν ὄλοι· ἐδείραμεν τὸν διδάσκαλον, κατεσχίσαμεν τὰ φυλλάδια, ἐσυντρίψαμεν καὶ τὰς πινακίδας καὶ τὰ βύβαλα καὶ τὸν φάλαγγα τοῦ Σχολείου, ἀλλὰ τὰ ὀλέθριά του μαθήματα ἔχουν ἀκόμη νὰ μείνωσι διὰ πολὺν καιρὸν εἰς τὰς ψυχὰς μας. Ἄν δὲν ψοφήσωμεν ὄλοι ἡμεῖς οἱ γέροντες, ἡ Ἑλλάς δὲν ὀρθοποδεῖ». Καὶ αὖθις. «Λέγεις ὅτι «ἡ Ἑλλάς γεννᾷ καὶ πάλιν Μιλτιάδους, Λεωνίδας, Ἀριστείδας καὶ Σωκράτους». Τοὺς πρώτους δύο εὐτύχησα καὶ ἐγὼ, πρὶν ἀποθάνω, νὰ ἀκούσω· τοὺς Ἀριστείδας καὶ Σωκράτους εὐχομαι σὲ νὰ ἴδῃς! Ἀπὸ τουρκικὸν σχολεῖον Ἀριστεῖδαι καὶ Σωκράται δὲν ἐκβαίνουν· χρειάζεται καιρὸς διὰ νὰ μάθωσιν ἄλλων σχολείων μαθήματα. Ἴκεῖ κάτω, φίλε μου, ἐχρειάζετο ἱεροκῆρυξ φιλόπατρις καὶ ῥητορικὸς· εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἔπρεπεν εἰς ὄλας τὰς ἐκκλησίας κατὰ πᾶσαν κυριακὴν, νὰ ἐκφωνῶνται λόγοι περὶ δικαιοσύνης καὶ ὁμολογίας. Πόσοι ἀπὸ τοὺς

ταλαιπώρους "Ελληνες εκατάλαβαν ακόμη ὅτι ἡ παροῦσά μας κατάστασις εἶναι ἀναγέννησις καὶ ἀναβάπτισις;" Ὁ Κοραῆς ἐζήτηε ἐπὶ τοῦ 1823 «ἱεροκῆρυκα φιλόπατρην καὶ ῥητορικόν»· ἀλλὰ τότε εὐδοκίμουν τοῦλάχιστον ὡς ἱεροκῆρυκες ὁ Βάμβας, ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ Γαζῆς καὶ ἄλλοι ὄντως λόγιοι καὶ ὄντως φιλοπάτριδες ἄνδρες, ἐν ᾧ σήμερον, μετὰ ἐξήκοντα καὶ περιπλέον ἐνιαυτῶν πάροδον, οἱ κῆρυκες τοῦ θείου λόγου εἶναι ἀληθεῖς πυγμαῖοι παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς γίγαντας ἐκείνους, ἔνιοι δὲ τούτων εἶναι ὄνειδος καὶ κατάγελως τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Αὐτὸ τοῦτο ῥητέον καὶ περὶ τῶν θεολόγων· τότε ἠρίστευον ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἐκεῖνος μὲν ἐν θαυμαστῇ εὐφραδεῖα, οὗτος δὲ ἐν κριτικῇ συνέσει· τὸναντίον δὲ σήμερον οἱ πλεῖστοι τῶν παρ' Ἑλλησι θεολογούντων εἶναι οἱ ἀμουςότατοι καὶ κακοφραδέστατοι τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ὁ Κοραῆς, καίπερ ἐνδομύχως ἀχθόμενος ἐπὶ ταῖς διχονοαῖς τῶν Ἑλλήνων, οὐδαμῶς διέλειπε χορηγῶν δαφιλῶς τοῖς πᾶσι πατρικᾶς συμβουλίας. Ἐν ἡμέραις δοκιμασιῶν καὶ κρίσεων, ἔγραφε τῇ 21 φεβρουαρίου 1824 πρὸς τὴν ἐν Λονδίῳ «Ἑλληνικὴν Ἀποστολήν». «Ἐξεπηδήσαμεν ἔλοι ἀπὸ σχολεῖον ἀνομίας, ἀλλὰ τὰ φαρμακερὰ τῶν Τούρκων μαθήματα ἔμειναν εἰς ὄλων ἡμῶν τὰς ψυχὰς χαραγμένα, καὶ ἡ ἐκρίζωσις των εἶναι ἔργον καὶ κόπου πολλοῦ καὶ χρόνου μακροῦ. Ἀπὸ σᾶς τοὺς νέους μόνους ἐλπίζει τὴν σωτηρίαν τῆς ἡ πατρίδος· σεῖς μόνοι ἢ καθαρεύετε ἀπὸ τουρκικὰ μαθήματα ἢ ἔχετε καὶν ἀκόμη δύναμιν νὰ ἀποπλύνετε τὰς ψυχὰς σας ἀπὸ τὸν μολυσμὸν αὐτῶν καὶ νὰ ἀναβαπτισθῆτε εἰς τὸ σωτήριο λουτρὸν τῆς εὐνομίας καὶ τῆς ἰσότητος». Καὶ ἐνταῦθα ὑπομιμνήσκων ὁ Κοραῆς τὸ παλαιὸν ῥητὸν «ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῆ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ», ἐξηγεῖται τὴν ἀληθῆ τοῦ νομίμως ἔννοιαν, λέγων ὅτι τοῦτο δηλοῖ τὸ ἰσονόμως, δικαίως, ἀδελφικῶς, «χωρὶς ἄλλην ὑπεροχὴν πρὸς ἀλλήλους παρὰ μόνην τὴν ὑπεροχὴν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀρετῆς· πᾶσα ἄλλη ὑπεροχὴ πολίτου συνοδεύει ἢ γεννᾷ μὲ τὸν καιρὸν τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν λοιπῶν πολιτῶν». Ὅτι συμβουλεύει ὁ Κοραῆς, αὐτὸ τοῦτο ἐξέφρασε λακωνικώτατα ὁ μέγας Ἀριστοτέλης, εἰπὼν ὅτι ἡ ὑπεροχὴ δέον νὰ μετρηθῆται κατ' ἀξίαν καὶ οὐχὶ κατ' ἀριθμὸν. Μέγα προσέτι τῶν Ἑλλήνων δυστύχημα εἶναι ὁ λογιωτατισμὸς. «Ὅταν ἐλαμπρύνετο τὸ ἑλληνικὸν γένος μὲ ἐπιστήμας, κἀνεῖς ἀπὸ τοὺς λαμπρόνοντας αὐτὸ σοφοὺς ἄνδρας δὲν ἐπωνομάζετο λογιώτατος. Ὁ γελοῖος οὗτος τίτλος ἐγεννήθη καὶ ἐδόθη εἰς πολλὰ μικρόν τι μέρος τοῦ ἔθνους, πολλακίς διὰ

πολλά μικράν καὶ ἀθλίαν μόνην τῆς ἀθλίας γραμματικῆς εἶδησιν, ὅτε τὸ λοιπὸν ἔθνος δὲν ἤξευρε μηδὲ νὰ γράψῃ. Μὲ τοὺς τσαρλατάνους παρόμοια σύγχρονος ἐγεννήθη καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἐξοχωτάτου· ὅταν τὸ γένος μας εἶχεν Ἰπποκράτας καὶ Γαληνοὺς, κανένα ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἐπωνόμαζον ἐξοχώτατον· τοιαῦται πτωχαλαζονεῖαι δὲν γεννῶνται πλὴν εἰς τὰ πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς φθαρμένα ἔθνη. Τῆς φθορᾶς ταύτης, φίλοι πολῖται, ἡ ἀπόλυσις καὶ ὁ καθαρισμὸς πρέπει νὰ ᾔηται σήμερον ἡ μόνη μας φροντίς· νὰ ἐκδυθῶμεν, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ νὰ ἐνδυθῶμεν τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνη καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Μόνη ἡ δικαιοσύνη σώζει τὰ ἔθνη, μόνη ἡ δικαιοσύνη τὰ κάμνει σεβαστά, διότι μόνη πολυπλασιάζει τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας, συσφίγγουσα τὰ μέλη της ὅλα μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς ἰσονομίας». Τῇ δὲ 29 μαΐου ἔγραφε πρὸς τὸν πρόεδρον Γ. Κουντουριώτην. «Αἱ κατὰ τοῦ τυράννου νῆκαι ἔκαμαν ἕως τῶρα τοὺς Ἕλληνας θαυμαστοὺς· ἀλλὰ μόνη ἡ φρόνιμος κυβέρνησις τῆς πολιτείας ἰσχύει νὰ τοὺς καταστήσῃ καὶ σεβαστοὺς· τοιοῦτον σεβασμὸν (τὸ λέγω μὲ θλίψιν ἀπαρηγόρητον τῆς ψυχῆς μου) δὲν τὸν ἐμπνεύσαμεν ἀκόμη εἰς τοὺς ξένους». Ὅσον ἐθαύμαζεν ὁ Κοραῆς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀπλότητα τῶν ἐν Ἑλλάδι στρατηγῶν, τοσοῦτον ἀπεστρέφετο τὰς τέχνας καὶ τὰς σκευωρίας τῶν αὐτόθι πολιτευομένων· ἡ πολιτικὴ ἔφθειρε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, αὐτὴ διήγειρε τὰς ἔριδας τῶν ὀπλαρχηγῶν, αὐτὴ ὑπεκίνησεν τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς, κακοτρόπως περιθάλψασα τὰς ζηλοτυπίας καὶ τὰς φιλαυτίας. Ἐκτὸς ἐαυτοῦ ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἐγένετο ὁ Κοραῆς ὁσάκις ἐλάμβανε γράμματα παρὰ διασῆμων στρατηγῶν· τὸ πολυῦμνητον ὄνομα τοῦ ἀπαρχμύλλου ἥρωος Μάρκου Βότσαρη προέφερεν ἐκάστοτε μετὰ νεανικοῦ καὶ περιπαθοῦς ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πολυτλήμονα Ὀδυσσεᾶ Ἀνδροῦτσοῦ ἠσθάνετο ἐνδόμυχον στοργήν. «Ἡ ἐπιστολή σου (ἔγραφε τῇ 17 ἰουνίου πρὸς τὸν ἥρωα τῆς Γραβιάς) ἐκτάβρεξε τοὺς γηραλέους ὀφθαλμοὺς μου μὲ δάκρυα λύπης καὶ χαρᾶς· χαρᾶς, ὅτι βλέπω τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος ἀγωνιζόμενα προθύμως νὰ ἀναστήσωσι τὴν νεκρωμένην ἀπὸ τὸν τύραννον μητέρα της· λύπης, ὅτι ὅλα της τὰ τέκνα δὲν ὁμοιάζουσι τὸν Ὀδυσσεᾶ, ἀλλ' εὐρίσκονται τινὲς μεταξύ σας, μὴ δυνάμενοι νὰ καταλάβωσιν, ὅτι αἱ διχόνοιαί, ἂν δὲν φέρωσι πάλιν ὀπίσω τοὺς Τούρκους, δὲν θέλουν ὅμως φέρειν ποτὲ τὴν αὐτόνομον ἐλευθερίαν ἐκείνην, ἣτις χρεωστεῖται εἰς τὰ ἐκχυθέντα τίμια

σας αίματα, καί τήν ὁποίαν ἐπιθυμεῖ ὅλη ἡ Ἑλλάς. Τὸ μέγα τοῦτο κακὸν πηγάζει ἀπὸ τὰ φαρμακερὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἔλοι κοινῶς ἐδιδάχθημεν εἰς σχολεῖον ἕνομον, ἀπὸ διδασκάλους ἀνόμους, τοὺς Τούρκους. Ἄν δὲν μᾶς ἔφθειραν ὅλους ἰσομέτρως, ὅλους ὅμως σχεδὸν μᾶς ἐμπόδισαν νὰ μάθωμεν τὸ μόνον σωστικὸν τῆς ἐλευθερίας μάθημα, τὴν δικαιοσύνην. Ποία λοιπὸν ἰατρεία τοσοῦτου κακοῦ; Ν' ἀποθάνῃ μέγα μέρος τῆς παρούσης γενεᾶς, ὅσοι δὲν ἐμποροῦμεν πλέον νὰ ἀπομάθωμεν τὰ κακὰ μαθήματα, διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν καὶ τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ ὀλέθριόν μας βῆρος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ. Ἄν ἀφήσωμεν ἐξοπίσω μας νέους χωρὶς παιδείαν, μέλλουν καὶ αὐτοὶ νὰ λάβωσιν ἡμᾶς τοὺς ἀνοήτους πατέρας των παράδειγμα τῆς διαγωγῆς των. Εἶναι λοιπὸν χρεῖα, ὡς καὶ σὺ, φίλε, τὸ λέγεις, νὰ παιδευθῇ τὸ γένος τὰ μαθήματα τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα δὲν εἰν' ἄλλα παρὰ τὰ μαθήματα τῆς δικαιοσύνης. . . Τρέμει καὶ τὸ σῶμά μου καὶ ἡ ψυχὴ, συλλογιζομένου τὰ ἐκ τῆς διχονοίας ἐνδεχόμενα παθήματα. Μετὰ τόσας θυσίας, μετὰ τόσους ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελαν θυμασεῖν, ἂν ἐπέστρεφαν εἰς τὸν κόσμον, ν' ἀναγκάσετε μὲ τὴν διχονοίαν σας τοὺς ξένους νὰ ὀργανίσωσι τὴν πολιτείαν σας! Ἔσεῖς νὰ φυτεύσετε καὶ μὲ τὰ αἵματά σας νὰ ποτίσετε τῆς ἐλευθερίας τὸ δένδρον, καὶ νὰ ἔλθωσιν ἔξωθεν ἄλλοι νὰ σᾶς διδάξωσι πῶς καὶ πότε πρέπει νὰ γεύεσθε τοὺς καρπούς του!!! Ὑποφέρετε νὰ πάθῃ τόσην κατασχύνην ἡ Ἑλλάς; . . . Μόνη ἡ δικαιοσύνη φέρει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Ἡ ἀνδρία χωρὶς τὴν δικαιοσύνην εἶναι εὐτελὲς προτέρημα· ἡ δικαιοσύνη, ἂν ἐφυλάσσετο ἀπὸ ὅλους, οὐδὲ χρεῖαν ὅλως εἶχε τῆς ἀνδρίας, ὡς ἔλεγεν ὁ ἐνδοξος καὶ μέγας στρατηγὸς Ἀγησίλαος, «οὐδὲν ἀνδρίας χρῆζομεν, εἰάν πάντες ὦμεν δίκαιοι». Καὶ αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ παντοδυναμία ἤθελ' εἶσθαι χωρὶς ὄφελος διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἂν δὲν ἦτον ἐνωμένη μὲ τὴν ἀπειρον δικαιοσύνην του».

Καὶ ὁ Σωκράτης ἐδόξαζεν ὅτι ἄνευ δικαιοσύνης ἀδύνατον νὰ γίνῃ τις ἀγαθὸς πολίτης. Ἄλλ' οἱ ἀγαθοὶ πολῖται δὲν δημιουργοῦνται ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυμαγδοῦ τῶν μαχῶν, ὁπότε ἀποθηριοῦται μὲν ὁ βίος, ἐξαγριοῦνται δὲ αἱ ψυχαὶ τῶν μαχομένων. Ὁ Κοραῆς, παραινῶν τοῖς πᾶσιν ὁμόνοιαν, ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι οὐδαμοῦ οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἄνθρωποι χωρὶς παθῶν. «Κάνεις ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν τολμᾷ νὰ καυχηθῇ ὅτι δὲν ἔχει πάθη· εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἐδόθη ἡ ἀπάθεια. Ἄρκει εἰς ἡμᾶς νὰ τὰ μετριάζωμεν, ὅσον δυνατὸν, μηδὲ νὰ τ' ἀφίνωμεν νὰ ἀγριεῦονται, τὸ